

Tadeusz Pawluk

Ugodowe i polubowne rozstrzyganie sporów w świetle kanonicznego prawa procesowego

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawnohistoryczny 14/1-2, 189-203

1971

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. TADEUSZ PAWLUK

UGODOWE I POLUBOWNE ROZSTRZYGANIE SPORÓW W ŚWIETLE KANONICZNEGO PRAWA PROCESOWEGO

Treść: Wstęp. — I. Ugoda stron, 1. Pojęcia wstępne, 2. Przepisy regulujące zawarcie ugody, 3. Przedmiot ugody, 4. Skutki prawne ugody. — II. Sąd polubowny, 1. Pojęcia wstępne, 2. Sędziowie polubowni, 3. Zakres sądownictwa polubownego, 4. Przepisy regulujące sądownictwo polubowne.

Wstęp

Charakterystyczną cechą działalności sądów jest to, że opiera się ona na ściśle określonych formach proceduralnych. Ścisłe przestrzeganie tych form przez sąd daje gwarancję prawidłowego wymiaru sprawiedliwości. Są jednak sytuacje, kiedy cel, do którego zmierza sąd w postępowaniu spornym — tj. usunięcie nieporozumień we wzajemnych stosunkach społecznych i rozwiązanie wątpliwości — można łatwiej, szybciej, a nawet z większą korzyścią dla społeczności, osiągnąć na drodze pozasądowej. Wychodząc z tego założenia kanoniczne prawo procesowe w niektórych przypadkach nie tylko zezwala, ale i zachęca strony do szukania rozstrzygnięć sporu i wątpliwości z pominięciem drogi formalnosądowej. Służyć temu mają dwie instytucje prawa procesowego: ugoda i sąd polubowny. Skorzystanie z tych instytucji jest fakultatywne; strony zawsze mają możliwość wstąpienia na drogę formalnego procesu (kan. 1932).

Praca niniejsza zakłada przypomnienie wyżej wspomnianych instytucji, znanych Kościołowi od pierwszych lat jego istnienia, ramowe przedstawienie w sposób systematyczny związanej z nimi problematyki, a zarazem zwrócenie uwagi na ich praktyczne znaczenie. Temat pracy wydaje się aktualny szczególnie dzisiaj, kiedy to daje się zauważyć powszechną tendencję do powoływania w społecznościach świeckich różnego rodzaju instytucji rozjemczych, które miałyby za zadanie rozstrzyganie niektórych sporów zanim wejdą na drogę sądową.

I. Ugoda stron

1. Pojęcia wstępne

Ugoda stron (*transactio*), to układ dwustronny, mocą którego dochodzi do załatwienia spraw spornych w duchu pojednania, o ile charakter ich na to pozwala. Ugoda ta następuje w wyniku wzajemnych ustępstw stron w zakresie istniejącego między nimi stosunku prawnego; ma uchylić niepewność co do roszczeń wynikających z tego stosunku lub zapewnić ich wykonanie, albo uchylić spór istniejący lub mogący powstać. Ustępstwo, które doprowadza do ugody, polega na przyznaniu drugiej stronie jakichś korzyści prawnych, których dotąd nie miała. Taką korzyścią może być np. umorzenie części długu, uznanie jego wysokości, ustalenie rat płatności. Ustępstwa jednej strony stanowią równoważnik ustępstw strony drugiej. Nie będzie ugoda umowa, w której ustępstwa czyni tylko jedna strona; tego rodzaju umowa jednostronna byłaby tylko uznaniem lub zrzeczeniem się. Nie będzie również ugody w ścisłym znaczeniu, lecz przyjacielskie rozwiązanie sprawy (*amicabilis compositio*), jeżeli ustępstwo jest bezinteresowne. Zawierając ugodę strony wykluczają dalsze postępowanie sądowe w danej sprawie. Przedmiotem jednak zgody strony muszą prawnie rozporządzać. Ugoda może być ogólna, jeżeli obejmuje wiele różnych spraw, albo szczegółowa, jeżeli dotyczy jednej sprawy określonej.

Ugoda, jako środek uniknięcia w przyszłości lub załatwienia aktualnego sporu i niepewności prawnej, ma duże znaczenie społeczne; jest instytucją, która służy do usuwania sprzeczności interesów, ułatwia wykonanie zobowiązań, usuwa nienawiść, umacnia pokój społeczny. Nic więc dziwnego, że w ustawodawstwie zarówno świeckim jak i kościelnym od najdawniejszych czasów widzimy tendencje do popierania ugodowego załatwiania sporów. Tendencja ta znalazła swój wyraz również w Kodeksie Prawa Kanonicznego¹. Prawodawca kodeksowy poleca sędziemu, aby ten, gdy chodzi o sprawy sporne o charakterze prywatnym, zachęcał strony do zawarcia ugody, zamiast prowadzenia procesu sądowego (kan. 1925 § 1). Próbę pojednania stron sędzia może przeprowadzić w czasie, jaki uważa za najstosowniejszy, a więc przed wezwaniem ich do sądu, podczas pierwszego ich stawienia się przed sądem lub w każdym innym stadium procesu, nie wyłączając instancji apelacyjnej, byleby przed wydaniem prawomocnego

¹ De Luca L., *La transazione nel diritto canonico*, Roma 1942; Conte a Coronata M., *Institutiones iuris canonici*, vol. III, *De processibus*, Romae 1962, n. 1443—1446; Lega M. — Bartocchetti V., *Commentarius in iudicia ecclesiastica*, vol. III, Romae 1950, s. 119—132; Wernz F. — Vidal P., *Ius canonicum*, t. VI, *De processibus*, Romae 1949, n. 663—675.

wyroku (kan. 1925 § 2). Z zasady jednak pojednanie stron sędzia powinien przeprowadzić nie osobiście, lecz za pośrednictwem innego kapłana, zwłaszcza wybranego spośród sędziów synodalnych. Wymaga tego godność sądu (kan. 1925 § 3). Sędzia nie może wywierać przymusu na strony, by dokonały ugody, gdyż mają one zawsze zagwarantowaną możliwość wniesienia sprawy na drogę sądową (kan. 1932). Uгода zawarta pod przymusem fizycznym jest nieważna (kan. 103), zawarta natomiast pod wpływem niesprawiedliwej bojaźni ciężkiej lub czyjegós podstępem, może być rozwiązana po myśli kan. 1684. Wszczęcie postępowania pojednawczego może nastąpić również z inicjatywy strony, która zwróci się do sądu z prośbą o wezwanie przeciwnika do próby ugodowej, zwiędzie przedstawiając sprawę. Aby uгода mogła być zawarta przez pełnomocnika, potrzebne jest pełnomocnictwo szczególne, tj. wyraźnie upoważniające do tej czynności.

2. Przepisy regulujące zawarcie ugody

Gdy chodzi o formalności przy zawieraniu ugody, Kodeks Prawa Kanonicznego nakazuje stosowanie się do odnośnych przepisów prawa państwowego, obowiązującego w miejscu zawierania ugody. Prawo kanoniczne kanonizuje więc przepisy prawa państwowego dotyczące pojednania ugodowego. Nie można jednak przy zawieraniu ugody stosować się do przepisów prawa państwowego, jeżeli sprzeciwiają się one prawu Bożemu lub kanonicznemu (kan. 1926).

Polski Kodeks Cywilny z 1964 r.² ugodzie bezpośrednio poświęcił artykuły 917—918.

Art. 917: „Przez ugodę strony czynią sobie wzajemne ustępstwa w zakresie istniejącego między nimi stosunku prawnego w tym celu, aby uchylić niepewność co do roszczeń wynikających z tego stosunku lub zapewnić ich wykonanie albo by uchylić spór istniejący lub mogący powstać”.

Art. 918. § 1: „Uchylenie się od skutków prawnych ugody zawartej pod wpływem błędu jest dopuszczalne tylko wtedy, gdy błąd dotyczy stanu faktycznego, który według treści ugody obie strony uważały za niewątpliwy, a spór albo niepewność nie byłyby powstały, gdyby w chwili zawarcia ugody strony wiedziały o prawdziwym stanie rzeczy”.

§ 2. „Nie można uchylić się od skutków prawnych ugody z powodu odnalezienia dowodów co do roszczeń, których uгода dotyczy, chyba że została zawarta w złej wierze”.

² Dz. U. z 1964 r. Nr 16, poz. 93.

Więcej miejsca ugodzie poświęca polski *Kodeks Postępowania Cywilnego* z 1964 r.³

Art. 10: „W sprawach, w których zawarcie ugody jest dopuszczalne, sąd powinien w każdym stanie postępowania dążyć do ich ugodowego załatwienia”.

Art. 184: „Sprawy cywilne, których charakter na to zezwala, mogą być uregulowane drogą ugody sądowej zawartej przed wniesieniem pczwu. Sąd uzna ugodę za niedopuszczalną, jeżeli jej treść jest niezgodna z prawem lub zasadami współżycia społecznego albo rażąco narusza usprawiedliwiony interes jednej ze stron”.

Art. 185. § 1: „O zawezwanie do próby ugodowej — bez względu na właściwość rzeczową — można zwrócić się do sądu powiatowego ogólnie właściwego dla przeciwnika. W wezwaniu należy oznaczyć zwięźle sprawę”.

§ 2: „Postępowanie pojednawcze przeprowadza sąd w składzie jednoosobowym”.

§ 3: „Z posiedzenia spisuje się protokół, a jeżeli doszło do ugody, ośnowę jej wciąga się do protokołu. Strony podpisują ugodę; niemożność podpisania ugody sąd stwierdza w protokole”.

Art. 186. § 1: „Jeżeli wzywający nie stawia się na posiedzenie, sąd na żądanie przeciwnika włoży na niego obowiązek zwrotu kosztów wywołanych próbą ugodową”.

§ 2: „Jeżeli przeciwnik bez usprawiedliwienia nie stawia się na posiedzenie, sąd na żądanie wzywającego, który wniósł następnie w tej sprawie pozew, uwzględni koszty wywołane próbą ugodową w orzeczeniu kończącym postępowanie w sprawie”.

Art. 223. § 1: „Przewodniczący powinien we właściwej chwili skłaniać strony do pojednania, zwłaszcza na pierwszym posiedzeniu, po wstępnym wyjaśnieniu stanowiska stron. Ośnowa ugody zawartej przed sądem powinna być wciągnięta do protokołu rozprawy i stwierdzona podpisami stron. Niemożność podpisania sąd stwierdzi w protokole”.

§ 2: „Przepis art. 203 § 4 stosuje się odpowiednio”.

Art. 777: „Tytułami egzekucyjnymi są: 1) orzeczenie sądu prawomocne lub podlegające natychmiastowemu wykonaniu, jak również ugoda zawarta przed sądem; 2) wyrok sądu polubownego lub ugoda zawarta przed takim sądem; 3) inne orzeczenia, ugody i akty, które z mocy ustawy podlegają wykonaniu w drodze egzekucji sądowej...”

Zawarcie ugody nie wymaga szczególnej formy. Jeżeli jednak w jej wyniku następuje przeniesienie prawa własności nieruchomości lub ustanowienie na nich praw rzeczowych, wymagana jest

³ Dz. U. z 1964 r. Nr 43, poz. 296.

forma dla tych aktów przepisana, tj. akt notarialny (art. 158 i 245 § 2 k.c.).

Do ugody stosują się odpowiednie przepisy ogólne dotyczące umów (kan. 1529—1543; art. 384—396 k.c.).

Jeżeli w ugodzie strony zobowiązały się do przeniesienia prawa własności, to w razie istnienia wad i braków odpowiadają według przepisów o rękojmi przy sprzedaży (art. 556—576 k.c.)⁴.

3. Przedmiot ugody

Uгода jest umową dwustronną, stąd przedmiot jej musi leżeć w granicach dyspozycji stron zawierających ją. Strony nie mogą zawrzeć ugody w sprawie o prawa, którymi nie mogą swobodnie rozporządzać. Obowiązuje tu w pełni zasada, w myśl której nikt nie może dać drugiemu więcej, aniżeli to jemu samemu przysługuje. Czego strony nie mogą zmienić w drodze umowy, to nie może być również przedmiotem ugody.

Prawo kanoniczne wyklucza ugodę pod sankcją jej nieważności w następujących sprawach: 1) karnych; 2) o rozwiązanie małżeństwa; 3) beneficjalnych, gdy spór dotyczy tytułu do nabycia beneficjum, chyba że na ugodowe postępowanie w tej sprawie zgodzi się odpowiednia władza; 4) dotyczących rzeczy duchowych, ilekroć wzamian za nie trzeba dać rzecz doczesną (kan. 1927 § 1). W przypadku sporu o doczesne dobra kościelne lub o rzeczy doczesne związane z duchowymi, które mogą być rozpatrywane oddzielnie od rzeczy duchowych, uгода jest możliwa. W takim przypadku należy zachować — jeżeli przedmiot tego wymaga — formalności, jakie wymagane są przez prawo przy alienacji dóbr kościelnych (kan. 1927 § 2, 1533)⁵.

Wyczerpanie w kan. 1927 spraw, które nie mogą być przedmiotem ugody pod sankcją jej nieważności, nie jest wyczerpujące, ale przykładowe. Wynika to z kan. 1925, w którym jest zalecenie, aby sędzia w przypadku sporu o charakterze prywatnym zachęcał strony do zawarcia ugody. Dlatego należy stwierdzić, że istnieje jeszcze cały szereg innych spraw, które nie mogą być przedmiotem ugody między stronami, np. sprawy o przywrócenie do stanu poprzedniego, o nieważność święceń kapłańskich czy profesji zakonnej i inne o charakterze publicznym.

⁴ Lapière J., *Uгода sądowa w polskim procesie cywilnym*, Warszawa 1968.

⁵ Por.: kan. 1530—1532; S. C. Consist., 13. VII. 1963. AAS 55 (1963) 656; *Motu proprio Pastorale munus*, 30. XI. 1963, fac. 32. AAS 56 (1964) 5; *Rescriptum Cum admotae*, 6. XI. 1964, n. 9. AAS 59 (1967) 374; S. C. de Religiosis, *Decretum Religionum laicalium*, 31. V. 1966, I, 2. AAS 59 (1967) 362.

4. Skutki prawne ugody

Skutkiem pozytywnie zakończonęgo postępowania pojednawczego czyli ugody jest niedopuszczenie do wszczęcia sporu lub umorzenie sporu wszczętego między stronami. Kodeks Prawa Kanonicznego skutek ugody nazywa *compositio seu concordia* (kan. 1928 § 1). Ugoda sądowa stanowi tytuł egzekucyjny, podobnie jak wyrok sądowy. W przypadku wytoczenia powództwa w sprawie, którą załatwiono ugodą sądową, strona przeciwna może podnieść zarzut sprawy prawomocnie rozstrzygniętej. Jest to tzw. *exceptio litis finitae*. Zarzut ten należy zgłosić i badać przed wdaniem się w spór. Gdyby z tego rodzaju zarzutem wystąpiono później, można go uwzględnić, jednakże ten, kto z nim występuje, musi ponieść koszty z tym związane, chyba że udowodni, iż wniesienie zarzutu nie zostało odłożone umyślnie (kan. 1629 § 1). Uwzględnienie tego zarzutu przez sąd sprawia, że powództwo zostaje oddalone jako nieuzasadnione.

Jeżeli z zawarciem ugody związane są jakieś koszty, to ponoszą je obie strony w równej mierze, chyba że inaczej wyraźnie postanowiono (kan. 1928 § 2).

Strony nie mogą się uchylić od skutków prawnych ugody. Jeżeli jednak któraś ze stron zawarła ugodę pod wpływem ciężkiej i niesprawiedliwie wywołanej bojaźni, lub na skutek czyjęgoś podstępu, może za pomocą skargi, po udowodnieniu bojaźni lub podstępu, uzyskać unieważnienie ugody (kan. 1684 § 1). Jest to tzw. *actio rescissoria*. Skarga o unieważnienie przysługuje również tej stronie, która wskutek własnej pomyłki przy zawieraniu ugody doznała szkody ponad połowę. Można ją wnieść w ciągu dwóch lat od chwili poznania pomyłki (kan. 1684 § 2).

II. Sąd polubowny

1. Pojęcia wstępne

Drugim sposobem uniknięcia zwyczajnego postępowania sądowego w sprawach spornych, poza ugodą, jest powołanie sądu polubownego. Sądem polubownym (*compromissum in arbitros*) jest sąd powołany za obopólną zgodą stron do prawnie wiążącego rozstrzygnięcia sporu powstałego lub mogącego powstać z określonego stosunku prawnego. W przypadku zgody stron na sąd polubowny sprawę rozstrzyga jedna lub kilka osób albo według przepisów prawa albo według zasad sprawiedliwości i słuszności (kan. 1929)⁶.

⁶ Myrcha M., *Sądy polubowne w prawie kanonicznym*, Lublin 1948; Jullien H., *Evolutio historica compromissi in arbitros in iure canonico*, *Apollinaris* 10 (1937) 187—232; tenże, *Compromissum in arbi-*

Powołanie do życia sądu polubownego następuje w wyniku dobrowolnej umowy stron. Sama jednak wola stron nie wystarcza, aby można było mówić o sądzie polubownym w znaczeniu prawnym. Sąd polubowny czerpie swą moc prawną nie tylko z woli stron, ale również z przepisu prawa uznającego sądy polubowne i regulującego całokształt zagadnień z nimi związanych. Sąd polubowny działa więc w oparciu o dwa czynniki: wzajemną zgodę stron i pozytywny przepis ustawy.

Sądy polubowne mogą mieć charakter stały, jeżeli zostały ustanowione w statutach i regulaminach pewnych organizacji czy stowarzyszeń, albo mogą być tworzone do rozstrzygnięcia poszczególnego sporu. W przypadku pierwszym członkowie danych wspólnot już w chwili przystępowania do nich dobrowolnie przekazują mogące wynikać na tle przynależności organizacyjnej spory do rozstrzygnięcia ustanowionemu w przepisach organizacyjnych stałemu sądowi polubownemu. W przypadku zaś drugim strony zawierają ze sobą konkretną umowę, zwaną zapisem na sąd polubowny.

Od sądów polubownych we właściwym znaczeniu należy odróżnić różnego rodzaju komisje rozjemcze lub sądy społeczne, działające z przepisu ustawy państwowej w zakresie oznaczonych stosunków prawnych. Są to instytucje posiadające kompetencję niezależną od woli stron, wynikającą z przepisów ustawy, a więc przymusową.

Sądy polubowne spełniają w każdej społeczności pozytywną rolę. Zapewniają one niekiedy bardziej życiowe rozstrzygnięcie sporu przez powołanie do nich osób dobrze znających daną dziedzinę stosunków społecznych. Sądy polubowne, nie będąc skrepowane taką formą proceduralną jak sądy zwyczajne oraz nie mając spiętrzonych jak one spraw, mogą działać szybko przy ich załatwianiu. Ponadto nie bez znaczenia jest kwestia niższych kosztów przy rozstrzygnięciu spraw przez sądy polubowne.

Idea rozjemstwa, która jest podstawą sądownictwa polubownego, znana jest najstarszym kodeksom świata. Szczególnie rzymski proces cywilny wykształcił się w oparciu o postępowanie rozjemcze. Proces ten aż do czasów cesarstwa miał dwa stadia: *in iure* oraz *in iudicio*. Postępowanie *in iure*, zmierzające do wyjaśnienia stanowisk stron i zadecydowania czy sprawa nadaje się do przewodu sądowego, odbywało się, w oparciu o liczne formalności, przed magistraturą, postępowanie zaś *in iudicio*, w którym badano prawdziwość twierdzeń przytoczonych przez strony w postępowaniu *in iure* oraz wydawano wyrok, przed rodzajem sądu polubownego.

Instytucja sądownictwa polubownego znana była też chrześcijaństwu od początku jego istnienia; nie tylko dlatego, że Kościół

w znacznej mierze przejął do swych stosunków społecznych. prawo rzymskie, ale i stąd, że idea rozjemstwa wypływała z miłości i zgody, a więc zasad ewangelicznych, oraz miała swe oparcie w upomnieniu św. Pawła Apostoła⁷. Na sędziów polubownych pierwsi chrześcijanie powoływali najczęściej biskupów, jako cieszących się dużym zaufaniem w społeczeństwie i posiadających doświadczenie życiowe. Sądownictwo polubowne sprawowane przez biskupów zostało nawet uprzywilejowane przez cesarzy rzymskich, a zwłaszcza przez Konstantyna Wielkiego; wyrok biskupiego sądu polubownego stał na równi z wyrokami sądu pretorskiego oraz przysługiwała mu *actio in factum* służąca do wymuszania⁸. Na Soborze Chalcedońskim w r. 451 wyraźnie postanowiono, aby spory pomiędzy duchownymi były rozstrzygane bądź przez biskupa, bądź przez arbitrów powołanych przez strony (c. 9)⁹. Sądy polubowne zalecają różni papieże, zwłaszcza Grzegorz I Wielki, Aleksander III, Innocenty III, Grzegorz IX, Bonifacy VIII¹⁰. Kodeks Prawa Kanonicznego poświęcając instytucji sądu polubownego kanony 1929—1932 nawiązuje więc do bogatej tradycji prawnokościelnej.

2. Sędziowie polubowni

Kodeks Prawa Kanonicznego rozróżnia sędziów polubownych dwójakiego rodzaju: w ścisłym znaczeniu oraz o charakterze pośredników. Sędzią polubownym w ścisłym znaczeniu (*arbitr*) jest osoba biegła i godna zaufania, zgodnie obrana przez strony do rozstrzygnięcia powstałego lub mogącego powstać między nimi sporu w oparciu o odpowiednie przepisy prawa. Sędzią-pośrednikiem (*arbitrator*) natomiast jest człowiek uczciwy i rozumny, zgodnie wybrany przez strony w tym celu, aby rozstrzygnął przedłożoną wątpliwość w duchu przyjacielskim, według zasad sprawiedliwości i słuszności (*de bono et aequo*). Tego rodzaju pośrednik przy rozstrzyganiu sporu nie jest związany przepisami prawnymi ani procesowymi ani materialnymi (kan. 1929).

Przedkodeksowe prawo kanoniczne obok dobrowolnych sędziów polubownych (*arbitri voluntarii seu compromissarii*), znało również koniecznych (*arbitri necessarij*), których powoływanie przez

tros iuxta Codicem Iuris Canonici, tamże, s. 544—569; Conte a Coronata M., jw. n. 1447—1450; Lega M. — Bartocchetti V., jw. s. 132—149; Wernz F. — Vidal P., jw. n. 676—689.

⁷ 1 kor 6, 1—9.

⁸ Myrcha M., jw. s. 19—26; Wilanowski B., *Rozwój historyczny procesu kanonicznego*, t. I, *Proces kościelny w starożytności chrześcijańskiej*, Wilno 1929, s. 238 nn.; Bossowski F., *Wpływ sądownictwa polubownego biskupów na prawo rzymskie*, Wilno 1932.

⁹ Mansi 7, 362.

¹⁰ C. 1—14, X, I, 43; c. 1—2, I, 22, in VI°.

strony następowało w związku z przepisem prawa¹¹. Podział ten w świetle dzisiejszego prawa kanonicznego nie ma praktycznego znaczenia.

Gdy chodzi o wybór sędziego polubownego, to Kodeks Prawa Kanonicznego wprowadza pewne ograniczenia. I tak nie mogą ważne pełnić funkcji sędziego polubownego: 1) osoby świeckie w sprawach kościelnych (*in causis ecclesiasticis*); przez sprawy kościelne należy tu rozumieć raczej sprawy duchowe, a nie doczesne Kościoła; oraz 2) ekskomunikowani i zniesławieni po wyroku skazującym lub stwierdzającym. Zakonnicy, by mogli godziwie pełnić funkcję sędziego polubownego, powinni mieć pozwolenie swego przełożonego (kan. 1931). Nic natomiast nie stoi na przeszkodzie, aby wyżej wymienione osoby występowały w roli pośredników; prawo kanoniczne bowiem powyższy zakaz stosuje tylko w odniesieniu do funkcji arbitra.

3. Zakres sądownictwa polubownego

Sąd polubowny może mieć miejsce w tych wszystkich przypadkach, w których dozwolona jest ugoda (kan. 1930). A zatem sądem polubownym, podobnie jak i ugodą, można zakończyć wszelki spór między stronami w granicach ich zdolności do samodzielnego zobowiązania się. Prawo kanoniczne z uwagi na dobro publiczne wyraźnie wyklucza sądy polubowne, podobnie jak i ugodę, w sprawach karnych, o rozwiązanie małżeństwa, o tytuł do nabycia beneficjum, oraz w sprawach dotyczących rzeczy duchowych, ilekroć wzamian za nie trzeba dać rzecz doczesną. Dopuszczalny jest sąd polubowny, jeżeli doczesne dobra kościelne lub rzeczy doczesne związane z duchowymi mogą być rozpatrywane oddzielnie od rzeczy duchowych; w takim przypadku, o ile przedmiot tego będzie wymagał, muszą być zachowane przepisy dotyczące alienacji dóbr kościelnych (por. kan. 1927). Ponadto na podstawie analogii możemy powiedzieć, że sąd polubowny jest niedopuszczalny także w innych sprawach, w których tkwi dobro publiczne, jak np. w sprawach o nieważność święceń kapłańskich, ślubów zakonnych, egzempcji, o przywrócenie do stanu poprzedniego.

Bardziej szczegółowych przepisów dotyczących zakazu sądownictwa polubownego należy szukać w przepisach ustaw państwowych, o których mowa niżej.

¹¹ C. 46, C. XI, 1; c. 14, X, I, 3; c. 39, X, I, 29; c. 10, X, II, 2; Conc. Trid., sess. XIV, cap. 5, de ref.; Wysocki S., *O sędziach polubownych w prawie kościelnym*, Kraków 1911, s. 5.

4. Przepisy regulujące sądownictwo polubowne

Kodeks Prawa Kanonicznego zawiera stosunkowo niewiele przepisów dotyczących sądownictwa polubownego. Prawodawca kodeksowy odsyła bowiem, podobnie jak i w przypadku ugody, do odnośnych przepisów prawa państwowego, obowiązującego w danym miejscu — z zastrzeżeniem, że nie może ono sprzeciwiać się prawu Bożemu lub kanonicznemu (kan. 1930, 1926).

Gdy chodzi o polskie ustawodawstwo państwowe, to przepisy dotyczące sądów polubownych zawarte są w księdze III części I Kodeksu Postępowania Cywilnego, czyli w artykułach 695—715. Z uwagi na to, że Kodeks Prawa Kanonicznego przepisy te kanonizuje, przytoczymy je poniżej w całości¹².

Przepisy wstępne

Art. 695. Przepisy księgi niniejszej stosuje się zarówno do sądu polubownego powołanego do rozstrzygnięcia poszczególnego sporu, jak i do stałego sądu polubownego.

Art. 696. Ilekroć w księdze niniejszej mówi się o sądzie, rozumie się przez to sąd, który byłby właściwy do rozpoznawania sporu, gdyby strony nie dokonały zapisu na sąd polubowny; ilekroć zaś mowa o sądzie powiatowym, rozumie się przez to sąd powiatowy właściwości ogólnej.

Tytuł I. Zapis na sąd polubowny

Art. 697. § 1. Strony w granicach zdolności do samodzielnego zobowiązania się mogą poddać pod rozstrzygnięcie sądu polubownego spory o prawa majątkowe, z wyjątkiem sporów o alimenty i ze stosunku pracy.

§ 2. Dopóki strony, obowiązuje taka umowa, nie można żądać rozpoznania sporu przez sąd.

§ 3. Rozporządzenie Rady Ministrów określi wypadki, w których jednostki gospodarki uspołecznionej mogą zawierać umowy o poddanie sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego.

§ 4. Poza wypadkami określonymi stosownie do paragrafu poprzedzającego, jednostki gospodarki uspołecznionej mogą zawierać umowy o poddanie pod rozstrzygnięcie sądu polubownego sporów ze stronami zamieszkałymi lub mającymi siedzibę za granicą.

Art. 698. § 1. Umowa o poddanie sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego (zapis na sąd polubowny) powinna być sporządzona na piśmie i podpisana przez obie strony.

¹² Siedlecki W., *Zarys postępowania cywilnego*, Warszawa 1966, s. 560—573; Gołąb S. — Wusatowski Z., *Kodeks sądów polubownych*, Kraków 1933; Wróblewski S., *Sądy polubowne w historii prawa*, Kraków 1928.

§ 2. W zapisie na sąd polubowny należy dokładnie oznaczyć przedmiot sporu albo stosunek prawny, z którego spór wynikł lub może wynikać. Zapis może również zawierać wskazanie arbitrów i przewodniczącego (superarbitra) lub liczbę arbitrów i sposób powołania ich oraz superarbitra.

Tytuł II. Arbitrzy

Art. 699. § 1. Arbitrem może być każda osoba fizyczna mająca pełną zdolność do czynności prawnych, korzystająca w pełni z praw publicznych i obywatelskich praw honorowych.

§ 2. Arbitrem nie może być sędzia państwowy.

Art. 700. § 1. Jeżeli arbitrzy nie zostali wyznaczeni w zapisie lub w umowie dodatkowej, a wyznaczenie ich należy do stron, strona, która wyznaczyła swego arbitra (arbitrów), zawiadomi o tym przeciwnika, wzywając go, aby w ciągu tygodnia od otrzymania wezwania wyznaczył swego arbitra (arbitrów) i zawiadomił ją o swym wyborze. Zawiadomienia dokonywa się notarialnie lub listem poleconym.

§ 2. Jeżeli wyznaczenie arbitrów należy według zapisu do osoby trzeciej, każda strona może ją do tego wezwać. W tym wypadku wyznaczenie arbitrów przez osobę trzecią powinno nastąpić w terminie tygodniowym od otrzymania wezwania strony. Wezwania osoby trzeciej dokonuje się w sposób przewidziany w paragrafie poprzedzającym.

§ 3. Wyznaczeni arbitrzy wybiorą superarbitra, jeżeli zapis nie stanowi inaczej.

Art. 701. § 1. Jeżeli strona przeciwna na wezwanie nie wyznaczy w terminie swego arbitra lub jeżeli arbitrzy nie zgodzili się na wybór superarbitra, sąd powiatowy na wniosek strony wyznaczy arbitra lub superarbitra, chyba że zapis stanowi inaczej.

§ 2. Przepis powyższy stosuje się odpowiednio w wypadku, gdy arbitra lub superarbitra miała wyznaczyć osoba trzecia albo gdy wyznaczenie ich okazało się niemożliwe z innych przyczyn.

§ 3. Postanowienie sądu w sprawie wyznaczenia arbitra lub superarbitra może być wydane na posiedzeniu niejawnym. Na postanowienie przysługuje zażalenie.

Art. 702. § 1. W braku odmiennej umowy zapis na sąd polubowny traci moc, gdy arbiter lub superarbiter wyznaczony wspólnie przez strony w zapisie albo w umowie dodatkowej uchylił się od wykonania swego obowiązku lub gdy wykonanie tego obowiązku z innych przyczyn stanie się niemożliwe, a nie nastąpi wyznaczenie arbitra lub superarbitra w sposób określony w artykułach poprzedzających.

§ 2. Jeżeli obowiązku swego nie wykona arbiter lub superarbiter, który nie został wyznaczony w sposób określony w paragrafie poprzedzającym, a stroną zainteresowana na wniosek drugiej strony nie wyznaczy nowego arbitra albo arbitrzy nie dokonają wyboru nowego su-

perarbitra, sąd powiatowy na wniosek strony wyznaczy arbitra lub superarbitra. Na postanowienie sądu przysługuje zażalenie.

Art. 703. § 1. Strona może żądać wyłączenia arbitra lub superarbitra z tych samych przyczyn, które uzasadniają wyłączenie sędziego. Żądanie takie zgłosić należy w terminie tygodniowym od powzięcia wiadomości o wyznaczeniu arbitra, nie później jednak niż przed rozpoczęciem rozpoznania sprawy przez sąd polubowny, chyba że strona uprawdopodobni, iż przyczyna wyłączenia dopiero później powstała lub doszła do jej wiadomości.

§ 2. Sąd może rozstrzygnąć o wyłączeniu arbitra lub superarbitra na posiedzeniu niejawnym. Jeżeli jednak wyznaczy rozprawę, wzywa osobą, co do których zgłoszono żądanie wyłączenia.

Art. 704. § 1. Arbitrzy mają prawo do wynagrodzenia za swoje czynności oraz do zwrotu wydatków poniesionych w związku z wykonaniem tych czynności. Jeżeli co do wynagrodzenia nie nastąpiło porozumienie ze stronami, sąd powiatowy oznacza na posiedzeniu niejawnym wynagrodzenie arbitrów stosownie do nakładu ich pracy oraz wysokość wydatków podlegających zwrotowi. Na postanowienie sądu przysługuje zażalenie.

§ 2. Za zapłatę wynagrodzenia i zwrot wydatków arbitrów strony odpowiadają solidarnie.

Tytuł III. Postępowanie przed sądem polubownym

Art. 705. § 1. Strony mogą określić same aż do chwili rozpoczęcia postępowania tryb postępowania, który powinien być stosowany w toku rozpoznawania sprawy.

§ 2. Jeżeli strony tego nie uczyniły, sąd polubowny stosuje taki tryb postępowania, jaki uzna za właściwy. Sąd polubowny nie jest związany przepisami postępowania cywilnego. Nie może jednak zaniechać wszechstronnego wyjaśnienia okoliczności niezbędnych do rozstrzygnięcia sprawy.

Art. 706. § 1. Sąd polubowny może przesłuchiwać strony, świadków i biegłych i odbierać od nich przyrzeczenia, nie może jednak stosować środków przymusu.

§ 2. O wykonanie czynności, której sam nie może przedsięwziąć, sąd polubowny zwraca się do sądu powiatowego, w którego okręgu czynność ma być wykonana.

Art. 707. § 1. Wyrok sądu polubownego zapada bezwzględną większością głosów, chyba że zapis wymaga jednomyślności. W braku większości głosów przeważa głos superarbitra.

§ 2. Jeżeli przy wydaniu wyroku nie można osiągnąć wymaganej jednomyślności lub większości głosów co do rozstrzygnięcia o całości lub o części przedmiotu sporu, zapis na sąd polubowny w tym zakresie traci moc.

Art. 708. § 1. Wyrok sądu polubownego powinien zawierać:

- 1) oznaczenie zapisu na sąd polubowny;
- 2) miejsce i datę wydania wyroku;
- 3) oznaczenie stron i arbitrów;
- 4) rozstrzygnięcie o żądaniach stron;
- 5) przytoczenie motywów, którymi kierował się sąd polubowny przy wydaniu wyroku;
- 6) podpisy wszystkich arbitrów.

§ 2. Jeżeli którykolwiek z arbitrów odmówi podpisu lub nie może podpisać wyroku, zaznacza się to na samym wyroku. Wyrok podpisany przez większość arbitrów ma moc prawną.

Art. 709. Sąd polubowny doręcza obu stronom za pokwitowaniem lub dowodem doręczenia odpis wyroku podpisany tak jak oryginał.

Art. 710. § 1. Po doręczeniu stronom odpisu wyroku sąd polubowny złoży w sądzie akta sprawy wraz z oryginałem wyroku, dowodami doręczenia jego odpisów i innymi dokumentami.

§ 2. Stałe sądy polubowne mogą przechowywać akta we własnym archiwum i wówczas powinny ich udzielać sądowi na jego żądanie.

Art. 711. § 1. Od wyroku sądu polubownego nie przysługuje odwołanie.

§ 2. Wyrok sądu polubownego oraz ugoda przed nim zawarta mają moc prawną na równi z wyrokiem sądu państwowego lub ugodą przed takim sądem zawartą, po stwierdzeniu przez sąd państwowy ich wykonalności.

§ 3. Postanowienie co do wykonalności wyroku sądu polubownego oraz ugody wydaje się na posiedzeniu niejawnym. Sąd odmówi wydania takiego postanowienia, jeżeli ze złożonych akt sądu polubownego wynika, że wyrok lub ugoda treścią swą uchybia praworządności lub zasadom współżycia społecznego w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

§ 4. Na postanowienie co do wykonalności przysługuje zażalenie.

Tytuł IV. Skarga o uchylenie wyroku sądu polubownego

Art. 712. § 1. Strona może żądać uchylenia wyroku sądu polubownego, jeżeli:

- 1) nie było zapisu na sąd polubowny albo gdy zapis był nieważny lub utracił moc;
- 2) stronę pozbawiono możliwości obrony jej praw przed sądem polubownym;
- 3) nie zachowano trybu postępowania przed sądem polubownym ustalonego przez strony lub przepisów ustawy, w szczególności przepisów o składzie sądu, głosowaniu, wyłączeniu sędziego i o wyroku;
- 4) rozstrzygnięcie o żądaniach stron jest niezrozumiałe, zawiera sprzeczności albo uchybia praworządności lub zasadom współżycia społecznego w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej;

5) zachodzą przyczyny, które stanowią podstawę skargi o wznowie nie postępowania w myśl przepisów kodeksu.

§ 2. Jeżeli rozstrzygnięcie przekracza granice zapisu, strona może żądać uchylenia wyroku w części przekraczającej zapis. Jednakże przekroczenie granic zapisu nie może stanowić podstawy żądania uchylenia wyroku, jeżeli strona, która brała udział w postępowaniu, nie zgłaszała zarzutów co do rozpoznania roszczeń wykraczających poza granice zapisu.

Art. 713. § 1. Skargę o uchylenie wyroku sądu polubownego wnosi się do sądu w ciągu miesiąca od doręczenia wyroku.

§ 2. Gdy skarga oparta jest na przyczynach, które stanowią podstawę skargi o wznowienie postępowania, termin liczy się według przepisów o wznowieniu.

§ 3. Sąd na posiedzeniu niejawnym może wstrzymać wykonanie wyroku sądu polubownego, może jednak uzależnić wstrzymanie od złożenia zabezpieczenia. Na postanowienie przysługuje zażalenie.

Art. 714. Sąd jest związany podstawami skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego, bierze jednak z urzędu pod rozwagę, czy wyrok nie uchybia praworządności lub zasadom współżycia społecznego w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

Art. 715. Postępowanie ze skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego odbywa się według przepisów o postępowaniu w pierwszej instancji.

*

*

*

Powyższe przepisy *Kodeksu Postępowania Cywilnego* w zasadzie są zgodne bądź uzupełniają się z przepisami *Kodeksu Prawa Kanonicznego* o sądach polubownych. Zastrzeżenie zawarte w kan. 1926 nie może mieć tu większego znaczenia praktycznego. Jedynie niektóre przepisy o arbitrach muszą być uzgodnione z przepisem kan. 1931. Ponadto niektóre wyrażenia *Kodeksu Postępowania Cywilnego* należy rozumieć, odpowiednio na gruncie kanonicznym; np. przez „sąd powiatowy” należy rozumieć sąd kościelny pierwszej instancji; przez „jednostki gospodarki społecznej” — osoby moralne w Kościele; przez „przyrzeczenie” — przysięgę.

ARGUMENTUM

De modis evitandi iudicium contentiosum iuxta processualem legem canonicam

In articulo de modis processuali lege canonica praescriptis evitandi iudicium contentiosum, id est de transactione et de compromisso in arbitros, dicitur. Nominem transactionis venit bilateralis contractus quo partes controversiam vel dubium de aliqua relatione iuridica auferunt invicem aliquid dando, retinendo vel promittendo. Alius modus decli-

nandi iudicium contentiosum consistit in partium conventionem, qua controversia committitur iudicio unius vel plurium, ut ad normas iuris quaestionem dirimant vel de bono et aequo negotium pertractent et transigant; illi arbitri, isti arbitratore proprio nomine appellantur.

In transactione et compromisso in arbitros perficiendis servantur normae statutae a legibus civilibus respectivi loci, nisi iuri divino vel ecclesiastico adversentur. Canonistae igitur hac in re leges suae civitatis consulant; quae leges vim legis canonicae obtinent. In articulo dispositiones hac de re legis civilis Poloniae relatae sunt. Hae dispositiones in *Codice civili* et *Codice procedurae civilis* a. 1964 inveniuntur.

Ecclesia, cuius indoles nativa est pacem non iurgia seminare, pacificis litium compositionibus semper favebat. In legislationibus quoque modernis civitatum, praeter admissam transactionem et arbitratorum iudicium, instituti sunt varii generis iudices conciliatores vel iudices pacis, ad quos certae controversiae deducendae sunt priusquam ad formale iudicium provocetur. Ea in luce thema praesentis articuli magis actuale est.